

ANA DİLİ TƏLİMİ VƏ FƏAL İNTERAKTİV METODLAR

XÜLASƏ

Fəal interaktiv təlim metodu elə təlim metodudur ki, dərs prosesində müəllimlə şagird arasında qarşılıqlı əlaqə, münasibət, ünsiyyət, müəllim-şagird əməkdaşlığı vardır. Şagirdlər passiv dinləyici deyillər. Onlar dərsin fəal iştirakçılarıdır, müəllimin yaxın köməkçisidirlər. Əgər passiv təlim metodunda müəllim əsas fiqur, əsas sima idisə, indi müəllim və şagird birlikdə dərsin əsas qurucusu, təşkilatçılarıdır.

Fəal təlimdə müəllim və şagird eyni səviyyədə, eyni dərəcədədirlər. Əgər passiv dərs avtoritar, avtokratik üsulda qurulursa, fəal dərs tipində əməkdaşlıq, işgüzarlıq, demokratik prinsiplər öz əksini tapır.

Açar sözlər: *İnteraktiv təlim, metod, təhsil, üsul, pedaqoji proses, təlim metodları, texnologiyalar*

РЕЗЮМЕ

Активный интерактивный метод обучения - это такой метод обучения, при котором учитель и ученик имеют отношения сотрудничества, отношения, общения и сотрудничества учителя и ученика. Студенты не являются пассивными слушателями. Они активные участники урока, помощник учителя. Если учитель является ключевой фигурой в пассивном методе обучения, то теперь учителя и ученики вместе являются основным основателем, организатором урока.

В активном обучении учителя и ученики находятся на одинаковом уровне. Если пассивный урок создается авторитарным, авторитарическим образом, включаются активное, ориентированное на курс сотрудничество, деловые, демократические принципы.

Ключевые слова: *интерактивное обучение, методология, обучение, методика, педагогический процесс, методы обучения, технологии.*

SUMMARY

An active interactive learning method is such a learning method that the teacher and pupil have a collaborative relationship, attitude, communication, and teacher-pupil cooperation. Students are not passive listeners. They are active participants in the lesson, they are a teacher's assistant. If the teacher is a key figure in the passive learning method, now teachers and pupils together are the main founder, organizers of the lesson.

In active learning, teachers and pupils are equally at the same level. If a passive lesson is established in an authoritarian, autocratic manner, active course-oriented cooperation, business-like, democratic principles are included.

Keywords: *Interactive training, methodology, education, method, pedagogical process, training methods, technologies*

Məlum olduğu kimi, müasir təlim fəal inyeraktiv dərsin əsasında qurulur və öyrəninin idrak fəallığına əsaslanır. Odur ki, bu prizmadan istifadə edərək Ana dilinin tədrisində də fəal interaktiv təlim metodlarından yerində və ardıcıl istifadə edilməsi üsbət nəticə verir, müəllim

qarşısına qoyduğu məqsədə daha tez və səmərəli çata bilər. Sadəcə müəllim hər bir mövzunun xarakterinə uyğun interaktiv metodlarından istifadə etməli, onun tətbiqində nail olacağı nəticələri ölçüb-biçməli və dərslərin maraqlı keçməsinə nail olmalıdır.

Bu gün təhsil sistemində interaktiv metodlar, fəal təlim metodları, təlim texnologiyaları kimi anlayışlara tez-tez rast gəlirik. Çünki müasir dərsi onlarsız təsəvvür etmək olmaz. Müasir təhsil fəlsəfəsi olan proqressivizm bunu birmənalı olaraq tələb edir. Odur ki, şagirdin idrak fəallığına, onun mövzunu tədqiqat aparmaqla nəticəyə gəlməsinə önə çəkən bu təhsil fəlsəfəsi artıq bizdən təhsilə yeni baxışı tələb edir. Təsadüfi deyildir ki, hazırda istər xarici, istərsə də milli qurum və təşkilatlar artıq 10 ilə yaxındır ki, müasir təlim metod və texnologiyaları ilə bağlı kurslar, layihələr, seminar və mühazirələr keçirməklə müəllimləri bu sahədə maarifləndirir, fəal təlimin onların təhsil fəlsəfəsinə keçmələri üçün səmərəli fəaliyyət göstərməkdədirlər.

Öyrənilən yeni tərz, metod, vasitə və yanaşmalar yaradıcılığı, müstəqilliyi inkişaf etdirməklə yanaşı, insan şəxsiyyətini, onun insanlara, təbiətə, cəmiyyətə münasibətini, mənəvi dünyasını və s. inkişaf etdirməli, zənginləşdirməlidir.

“İnteraktiv” anlayışı ingilis dilindən dilimizə, o cümlədən digər dillərə keçmədir. Hazırda “interaktiv pedaqogika”, “interaktiv təlim”, “interaktiv təlim metodları” və yaxud, yığcam olaraq “interaktiv metodlar” ifadələrinə tez-tez rast gəlirik.

Yeni anlayış kimi meydana çıxan “interaktiv pedaqogika” ifadəsini ilk dəfə 1975-ci ildə alman tədqiqatçısı Hans Frits işləmişdir. Alimin tədqiqatlarında interaktiv prosesin məqsədi bu proses iştirakçılarının davranış modelini dəyişdirmək və yaxşılaşdırmaqdır. O, interaktiv metodlar haqqında interaktiv tərbiyə prosesi kimi danışır. Belə ki, alimə görə, təlimdə interaktivliyi müəllim və şagirdin qarşılıqlı təsir – əməkdaşlıq qabiliyyəti kimi izah etmək olar. İnter – (ingilis dilində Enter) – ara (insanlararası), qarşılıq (insanların qarşılıqlı anlaşması, əməkdaşlığı, işi) və s. kimi başa düşülür. Metod olaraq interaktivlik təlim prosesində müəllim və şagird arasında işin gedişindən – mövzudan, şərhədən, dialoqdan, rollu oyundan həmin anda meydana çıxan yanaşma, izah və s.-dir. Yəni bu tərz irəliləmədən planlaşdırılmır, işin – təlim prosesinin gedişi bu məqamı ortaya çıxarır və daha çox şagirdin müstəqilliyi müdaxiləsi ilə baş verir.

Eyni zamanda interaktivlik şagirdlərin özləri arasında da ola bilər. Əsas cəhət odur ki, bu prosesdə əməkdaşlıq edən, öyrənənlər və öyrədən eynihüquqlu mövqedə dayanırlar. Təbii ki, müəllim öyrədən olaraq təşkilatçılıq, koordinator, məsləhətçi, fasilitator funksiyasını yerinə yetirir. Şagirdlərin işlərinə müdaxilə etmədən problemləri qoyur, istiqamət verir, nəzarət edir, axtarış strategiyasını hazırlamağa kömək edir, amma təlim tapşırıqları üzərində uşaqlar özləri birlikdə öz aralarında mübahisə edərək, diskussiya apararaq işləyirlər.

Bununla yanaşı, hər bir şagirdin öz fikri, ideyası olur. Mübadilə nəticəsində fikirlər dəyişir, ideyalar təzələnilir. Beləliklə, psixoloji abu-hava dəyişir. Qrupdakı zəif şagirdlər də müzakirədə fəal iştiraka qoşulurlar: məsələlərin müzakirəsi və kollektiv müzakirənin gedişində bir-birini dinləməyə alışırlar.

Hər bir təlim tapşırığının bu cür həlli vasitəsilə onlar idraki axtarıcılıq taktikalarını tətbiqləşdirir, təlimdə öz müvəffəqiyyət formulunu hər kəsin özü qurur.

Belə olan tədqirdə təlim prosesində şagirdlərarası əlaqə, qarşılıqlı təsir və əməkdaşlıq güclənir. Təlim nəticəsi təlim prosesi iştirakçılarının qarşılıqlı qüvvəsi ilə əldə edilir, şagirdlər təlim nəticələrinə görə öz üzvlərinə qarşılıqlı məsuliyyət götürürlər. Və bunlar imkan verir ki, şagirdlər:

- Bilgi qavrama prosesini daha anlaşılıqlı etsinlər;
- Öz fikrini formalaşdırmağı, onu düzgün ifadə etməyi, öz nöqtəyi-nəzəri əsaslandırmağı, müzakirələşdirməyi və sübut etməyi öyrənilir;
- Digərini eşitməyi, dinləməyi, alternativ fikrə hörmət etməyi öyrənilir;
- Müxtəlif sosial vəziyyətləri modelləşdirməyi, müxtəlif həyatı vəziyyətlərə qoşulmaqla və bu həyatı duymaqla öz sosial təcrübələrini zənginləşdirirlər;
- Qrupda konstruktiv münasibətlər qurmağı, burada öz yerini müəyyənləşdirməyi, konfliktlərdən qaçmağı, onları həll etməyi, kompromis axtarmağı, dialoqa söy etməyi öyrənilir;
- Təlim materiallarını təhlil edir, onlara yaradıcı yanaşırlar;
- Problemin ümumi həllini tapırlar;

- Layihələrlə iş fəaliyyətinə, müstəqil işləməyə, yaradıcı işlər görməyə alışırlar və s.

İnteraktiv metodlar müəllim və şagird əməkdaşlığı reallaşdırır, onları konstruktiv qarşılıqlı hərəkətə alışıdır, dərstdə psixoloji iqlimi sağlamışdır, xoş abu-hava yaradır.

Azərbaycanda interaktiv metodlarla işləyən müəllimlərin iş təcrübəsi xarici təcrübənin səmərəliliyini təsdiq edir. Lakin təlim prosesində məsələyə yanaşmada tam təqlid köçürmə olmamalıdır. Hər bir fəal, işgüzar Azərbaycan müəllimi şagirdlərin sosial şəraitini, ictimai mühitini, milli mentalitetini, adət-ənənələrini, fənnin, mövzunun fundamentallığını və ya praktikliyini, fənlərarası əlaqəni, hətta bilgilərin inteqrasiyasını, yaş və anlaq həyat təcrübəsi səviyyəsini və pedaqoji-metodik, psixoloji-iradi xüsusiyyətləri nəzərə almalı, prosesin təşkilinə yaradıcı yanaşmalıdır.

Qeyd edək ki, interaktiv təlim metodlarından həmişə istifadə etmək onun təsirini azaldır. Həqiqi təlim üçün metod və texnologiyalar qarşıya qoyulmuş məqsəd və şəraitdən asılı olaraq seçilməlidir. Ona görə də müəllimlər bu amili nəzərə almalıdırlar. Müəllimlər fənnə, mövzuya, şagirdlərin təcrübə və bilik səviyyəsinə görə bütün təlim modellərində müxtəlif metodika və texnologiyalardan istifadə etməlidirlər. Əsas odur ki, təlim uşaqları inkişaf etdirsin. Onlara düşünmək, müstəqil fikir söyləmək, biliklərini tətbiq edə bilmək bacarıqları aşılamaqla, onları könüllü öyrəməyə cəlb etsin. Onları bezdirməsin, əksinə yeni-yeni biliklər əldə etmək üçün real motiv yaratsın, onlarda ünsiyyət, anlaşma mədəniyyəti, öz problemlərini həll edə bilmək qabiliyyəti formalaşdırсын.

Dəməli, interaktiv təlim dedikdə, dərstdə yaranan, təlim prosesində meydana çıxan, şagirdlərarası öyrənmə ünsiyyəti və əməkdaşlığı, müəllim – şagird birliyi nəzərdə tutulur.

Çevik düşündürücü iştirak fəallığını doğurmayan metodlar uşaqların marağını təmin etmir, onları canlandırmır, fəaliyyətə qoşmur. Digər tərəfdən, hər bir uşağın (şagirdin) öz ideali, marağı, həyata hazırlıq istəyi var. Belə ki, təlimin həm məzmunu, həm də metodları bu istəyi təmin etməlidir. Daha bir amil isə, vətəndaş təhsili və tərbiyəsinin aktuallığıdır.

Bütün bu şərtlər müasir təlimin məzmunca metod və texnologiyalara görə yeniləşməsinə zəruri edir.

Pedaqoji prosesdə baş verən yeniliklərdən biri də təlimdə tərbiyəediciliyin daha da artmasıdır. İnteraktiv təlim şagirdlərə bilikvermə prosesində həm də onları iradi, əxlaqi, əqli, estetik, mədəni, hüquqi, ekoloji, iqtisadi və digər akseoloji dəyərlər yönündə inkişaf etdirir, formalaşdırır.

Yeni tələblərə cavab verən pedaqoji kadr olmadan təhsili yenilik səviyyəsinə qaldırmaq mümkün deyildir. Hər şey müəllimədən, təhsili idarə edən insanlardan, onların vətəndaşlıq amalından, ləyaqət, mənafeyyət, mədəniyyət və müasir tələblərə cavab verən peşə – ixtisas hazırlığından asılıdır.

Fəal və interaktiv metodlar bir-birilə sıx bağlıdır, amma tam eyni deyillər. İnteraktiv metodların hansı prosesdə zərurətə çevrildiyini irəlində qeyd etmişik.

Bəs, fəal təlim metodları nədir? Bu anlayış XX əsrin 80-ci illərindən Azərbaycanda işlənməyə başlamışdır. “Fəal” sözü belli olduğu kimi daha işlək, hərəkətdə, təsirdə olan mənasını verir. Fəal təlim metodlarının interaktiv təlim metodları ilə yaxınlığı mahiyyətindən doğur, lakin doğuluş və seçim təsirinə görə bir-birindən fərqlənir. Belə ki, əgər interaktiv metodlar dərstdə təlim prosesinin gedişindən doğursa, yəni biri digərini əvəz edərək meydana çıxırsa və öyrənənlərin hamısının birlikdə tam, müstəqil fəaliyyətini təmin edərsə, fəal metodlar irəliləmədən planlaşdırılmış təlimin fəallaşdırılmasına şərait yaradır. Ənənəvi olaraq işlənən söz metodları, əyani, praktik metodlar bu gün də fəal metodlar sırasına daxildir. Rollu oyunlar, müxtəlif xarakterli didaktik çalışmalar, esse, test tapşırıqlarının icrası, diskussiya, müzakirə və s. fəal təlim metodlarıdır. Təlimin fəal metodları dedikdə, öyrənənlərin məlumatlanmasını, idrak müstəqilliyini, fikri fəallığını, yaradıcılığını artıran metodlar nəzərdə tutulur.

Qeyd etdiyimiz kimi interaktiv metodların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təlim təkcə şagirdlərin yaddaşının yeni elmi biliklərlə zənginləşdirilməsi deyil, həm də təfəkkürün müntəzəm inkişaf etdirilməsi əsasında daha çox biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimsənilməsinə, ən mühüm bacarıq və vərdişlərin, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin qazanılmasına yönəlidir. İnteraktiv təlim metodları şagirdləri yeniliyi öyrənməyə həvəsləndirir, onların dərslə marağını artırır, bu da bilavasitə təlimin səmərəliliyini təmin edir.

İnteraktiv təlim zamanı şagirdlər müəllimin rəhbərliyi altında xüsusi seçilmiş, asan başa düşülən və yadda qalan, ən vacib təlim materialının öyrənilməsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını aşkar etməyi, nəticə çıxarmağı, mühüm və dərin ümumiləşdirmələr aparmağı öyrənirlər. İnteraktiv təlimin aşağıdakılara əsaslanır:

- mexaniki yaddaşa yox, təfəkkürün inkişafına;
- şagirdlərin fəal dərk etmə mövqeyinə;
- biliklərin müstəqil əldə edilməsi, "kəşfi" və dərk edilməsi üçün şəraitin yaradılmasına;
- təbii öyrənmə fəallığının yaranmasına imkan yaradan problemləli şəraitin yaradılmasına;
- həyatı məqsədlərə nail olmaq üçün biliklərin yaradıcı tətbiqinə;
- digər uşaq və böyüklərlə əməkdaşlıq etməklə problemin həll edilməsinə;
- təfəkkürün müstəqilliyi və sərbəstliyinə.

İnteraktiv təlim şagirdlərə bilikvermə məsələlərində, həm də onları iradi, əxlaqi, əqli, estetik, mədəni, hüquqi dəyərlər yönümündə inkişaf etdirib formalaşdırır. İnteraktiv metodları aktuallaşdıran bir sıra tələblər var:

1. İnsanların bazar iqtisadiyyatı cəmiyyətində yaşaması və hər kəsin özünün bu cəmiyyətdə yaşaya bilməsi üçün hazırlanması zərurəti;
2. Uşaqların 20-30 il əvvəlki zamana görə dünyagörüşünün, sosial, texniki məlumatlıq səviyyəsinin yüksək olması;
3. Deməli, çevik, düşündürücü idrak fəallığını doğur- mayan metodlar uşaqların marağını təmin etmir, onları canlandırmır, fəaliyyətə qoşmur.

Ana dilinin öyrənilməsində interaktivlik dedikdə, sadəcə obyektlərin qarşılıqlı təsir prosesi deyil, şagirdlərin tədqiqat xarakteri daşıyan xüsusi təşkil olunmuş idrak fəaliyyəti başa düşülməlidir.

İnteraktiv metodlara ana dilinin tədrisinin elə metodları aid edilir ki, onlar şagirdlərin dərslik materialı (mənbələr, sənədlər, xəritələr, illüstrasiyalar, tədqiqatçıların ziddiyətli fikirləri, səs yazıları, video materialları) ilə, eləcə də ətraf aləmin reallıqları və təzahürləri ilə (rollu oyunların, müxtəlif hüquqi və münafiqəli vəziyyətlərin müzakirəsinin, layihələrin tərtibinin, müsahibələr aparılmasının və s. köməyi ilə) sərbəst iş prosesini təmsil edir, nəticədə onlara əsasən şagirdlərdə yeni biliklər yaranır. Hazır proqramlardan istifadə, MS Office proqramları (Word, Power Point, Microsoft Publisher) ilə, elektron dərsliklə, İnternet resursları ilə işləmək onlarda dərsə marağı daha da artırmağa, yaradıcılığa doğru həvəslə addımlamağa səbəb olur.

Beləliklə, interaktiv təlim metodları-müəllimin iştirakı ilə şagirdlərin müxtəlif informasiya mənbələri və ya bir-biri ilə qarşılıqlı fəaliyyət prosesində yeni biliklər əldə etməyə imkan verən təlim üsullarının və dərs formalarının məcmusudur. Bu qayda ilə qazanılan biliklər şagirdlərin yaddaşında uzun müddət qalır və onlar tərəfindən hər hansı bir təcrübə kimi istifadə olunur. Hələ qədim Çində məşhur filosof Konfutsi demişdir: "Qulaq asıram - unuduram, görürəm-yadda saxlayıram, özüm edirəm - anlayıram (dərk edirəm)". Eyni zamanda, pedaqoji və sosial tədqiqatçılara əsasən ənənəvi dərs - mühazirələrin passiv dinlənilməsi ona gətirib çıxarır ki, tez bir zamanda unudulur. Mütəxəssislər hesablamışlar ki, əla mühazirədən sonra diqqətli dinləyici üç saatdan sonra materialın 70%-ni, üç gündən sonra 10% -ni bərpa edə bilər. Təlimdə yaddasaxlamamın müəyyən qanunauyğunluqları var - şagird oxuduğunun 10%-ni, eşitdiyinin 20%-ni, gördüyünün 30%-ni, gördüyü və eşitdiyinin 50%-ni, özü dediyinin 80%-ni, öz fəaliyyəti prosesində öyrəndiklərinin 90%-ni yadda saxlayır.

Azərbaycan dilinin tədrisində interaktiv metodlarının tətbiqi müəllimin peşəkarlıq səviyyəsinə yeni və kifayət qədər yüksək tələblər qoyur. Müəllimlər dərs formasını seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalı, İKT-dən istifadə etmək bacarıqları yüksək səviyyədə olmaları üçün texniki təminatı lazımı materiallarla zənginləşdirməli, dərsə yaradıcı yanaşmalı, məzmun standartlarına əsasən dərsin məqsədini müəyyənləşdirməli, şagirdlərin biliyi tədqiqat yolu ilə əldə etmələri üçün interaktiv təlim prosesi qurmalıdırlar. O, elmdə təsdiqlənmiş ideyaları, həm də bu və ya digər məsələ üzrə elmi idrak metodologiyası, onun metodları, problemin həllinin ümumiləşdirilmiş üsulları haqqında dərin məlumata malik olmaqla bərabər, müəllim şagird qarşısında problemi ustahlıqla qoymağı, onun idrak və tədqiqat fəaliyyətinə rəhbərlik etməyi

bacarmalıdır. Müəllim məktəblinin daxili aləmini görməyi, şagirdlərinin qarşılaşdığı vəziyyətin problemliliyini dərinə hiss etməyi, təlim prosesində təşkilatçı, əlaqələndirici və tərəfdaş funksiyalarını yerinə yetirməyi, həll yollarını axtararkən uşaqların buraxdıqları səhvlərə qarşı dözümlü olmağı bacarmalıdır.

Hazır multimediyə vasitələrindən, elektron vəsaitlərdən-zəngin illüstrasiya, cədvəllər, müəllimlərin mikrofonla hazırladıkları imla mətnlərə-audio imlalara əsaslanan müxtəlif qrammatik tapşırıqlar, animasiya, videofraqlardan istifadə etmək olar. İnternet şəbəkələrindən istifadə edərək humanitar fənlərin tədrisini genişləndirmək və rəngarəng etmək olar. İnternetdən məqsədyönlü istifadə ilə şagirdlər üçün maraqlı məlumatlar, şəkillər, sxemlər, fotosəkillər, audio-video fraqmentlər təqdim etmək olar.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində İslahat Proqramı yeni təlim metodlarından, təlim texnologiyalarından istifadənin elmi, pedaqoji - psixoloji əsaslarının işlənilməsinə əsas problem kimi qarşıya qoymuşdur. Təhsil sistemində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi təlim prosesinin səmərəliliyini, keyfiyyətini yüksəldən əsas amil olduğundan, belə nəticəyə gəlmək olar ki, tədris prosesi nəticəyönümlü proses olduğundan, məqsədi əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş və şagirdə istiqamətlənmiş təlim həyata keçirilməlidir; tədris və təlim bir-biri ilə sıx bağlı olduğundan daim qarşılıqlı əlaqədə götürülməlidir; tədris prosesi hər birinin öz rolu və statusu olan bir neçə fərdlərin əməkdaşlığından irəli gələn sosial bir proses olub inkişaf rejimində fəaliyyət göstərməlidir; tədris prosesi qarşılıqlı əlaqələrin xarakterindən, mühitin xüsusiyyətlərindən, təhsil müəssisələrinin əhatəsindən asılı olub onların daxili quruluşundan irəli gələn verbal və sensor davranışların məcmusunu özündə birləşdirməlidir.

Elmi rəhbər: dos.A.B. Əliyev